

Xántus János japán gyűjteménye a Néprajzi Múzeumban

Wilhelm Gábor

Legyező

A Néprajzi Múzeum lényegében az 1868–1870-es osztrák–magyar kelet-ázsiai expedíciónak köszönheti létrejöttét. A monarchia gyarmatok híján igyekezett politikai és kereskedelmi kapcsolatokat kiépíteni a csendes-óceáni területekkel, eközben tudományos kutatásokat és gyűjtéseket is végzett a Nyugat számára döntően akkoriban még ismeretlen térségben. Ez volt az az időszak, amikor Magyarország érdeklődése is kezdett az egész világra kiterjedni, ráadásul a hazai tudományos intézmények is egyre jobban önállósdni kezdtek. Xántus János természettudós, utazó (1825–1894) kapta azt a megbízást, hogy tudományos kutatói szerepben vegyen részt a fent említett expedícióban, és ebben a minőségben növény-, állat- és etnográfiai tárgygyűjtéseivel gyarapítsa a hazai gyűjteményeket. Xántus korábban az 1850-es évektől kezdve közel 13 évet töltött az Egyesült Államokban, ahol kartográfusként, felfedezőként, valamint természettudósként több ezer, részben addig ismeretlen állatot és növényt fedezett fel és gyűjtött össze, és az egyesült államokbeli Smithsonian Institution számára is 1856–1858 között nagyszabású és módszeres természettudományi gyűjtéseket végzett, de a Magyar Nemzeti Múzeumnak is küldött anyagot.

Legyező

Xántus az osztrák–magyar kelet-ázsiai expedíció mintegy 23 hónapja alatt végül összesen 165 444 tárgyat gyűjtött össze, ezek többsége természettudományi érdekességű volt: állat, növény, ásvány, de néprajzi, régészeti tárgyak is szép számmal kerültek a gyűjteménybe. Különösen Japánban vásárolt sokat – ami az expedíció szempontjából kiemelt fontosságú volt, hiszen hosszú elszigeteltsége miatt Japán a legkevésbé ismert ázsiai országnak számított.

Xántus János a tudományos bizottságot szállító *Friedrich* hadihajó fedélzetén végül 1869. szeptember 6-án érkezett Japánba. Nagaszakiból indulva a hajó Hiradó szigetét, Ószakát, Hjógot és Ósima szigetét érintve, végül Jokohamában ért végcéljához. Xántus ezeken a városokon kívül Kóbéba is ellátogatott. Ha figyelembe vesszük, hogy a két hónapos hajóút a Japánban töltött időnek legalább felét felemésztette, Xántusnak alig néhány hét állt rendelkezésére az egyes városokban való tárgygyűjtésre. Xántus végül összesen 663 tárgyat vásárolt Japánban, azaz az expedíció teljes néprajzi gyűjtésének egynegyede innen származik. Xántust alapvetően a keleti házi és kézműipar tárgyai iránti kíváncsiság vezette a gyűjtés során. Meglep-

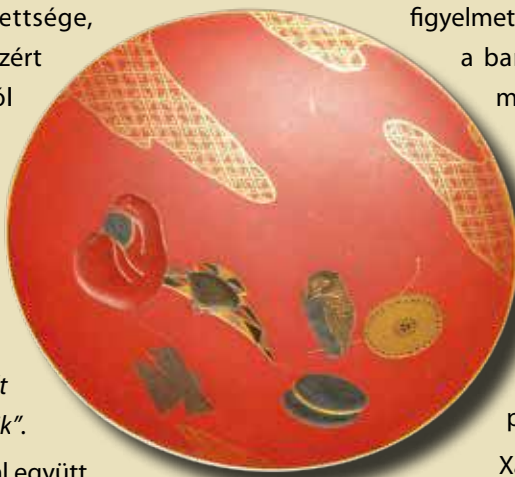
te ugyanis Japán kézműipari fejlettsége, az ottani termékek választéka, és ezért a különlegesnek látszó típusokból igyekezett módszeresen sorozatokat összeállítani.

Xántus szerint Japánban „egészen más élet, mint a mihez szoktunk, az egészen más szokások, épületek, s egyáltalán minden, de különösen a soha nem látott és tapasztalt tisztaság, mely mindenütt szembeötlik”.

A természettudományi anyaggal együtt Xántus végül 30 ládányi gyűjteményt küldött haza Japánból. Ennek zömét az állat- és növénygyűjtemény alkotta, ám Xántus szerint az etnográfiai gyűjtése is „teljes és tökéletes” lett. Tárgygyűjtésének gerincét a kerámia- és papírmunkák jelentették, emellett főképp a porcelán- és a bronzmunkákból igyekezett teljes sorozatokat összeállítani. Ezt az anyagot egészítette ki egyes mesterségek (például az asztalos) szerszámaival, valamint a hétköznapi élet számára szokatlan darabjaival (például legyező, lampion stb.). Hangsúlyoznunk kell azonban azt, hogy a rendelkezésére álló pénzkeret, valamint a szállítás nehézségei miatt Xántus csak kis méretű tárgyakat tudott vásárolni. A *Friedrich* hadihajó végül 1869. november 6-án hagyta el végleg Japánt.

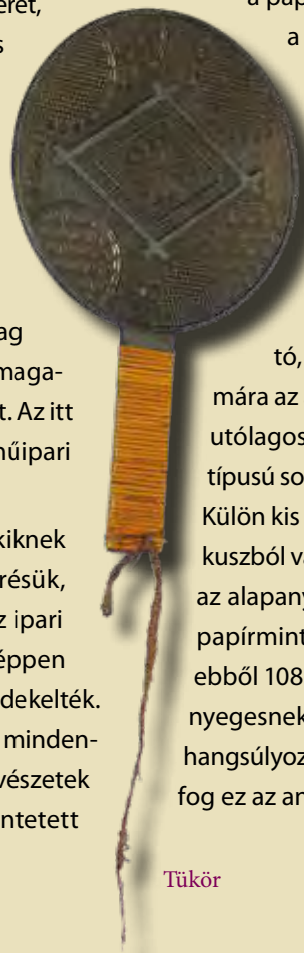
Az expedíció eredményeit, annak hazakerkezését követően két kiállításon mutatták be 1871-ben és 1874-ben, amely kiállításokon a japán gyűjtemény mint a teljes gyűjtött anyag „legfejlettebb régió”-ja, a „polgárosodás legmagasabb fokán álló” országa, kiemelt helyre került. Az itt kiállított tárgyak alapvetően anyag- és kézműipari technikák szerint követték egymást.

Eltérően a 18. és 19. századi gyűjtőktől, akiknek csak a japán exportcikkekhez volt hozzáférésük, Xántust a japán kultúrán belül elsősorban az ipari termékek és a hétköznapi élet míves vagy éppen egyszerűbb kidolgozású használati tárgyai érdekelték. Sokkal inkább igyekezett átfogó képet adni a mindennapok tárgyi világáról, mint a klasszikus művészetek közé sorolható darabokat kiválasztani. Kitüntetett

Tányér

A tárgyak döntő többsége egyébként Jokohamából származott, nem véletlenül, hiszen Jokohama jelentette a világ számára az újonnan megnyíló Japán kapuját. A város ekkor már felkészült az idegenek fogadására, és számos műtárgyat és fotográfiát árult az oda érkezőknek. Az expedíció itt végül csaknem egy teljes hónapot töltött el.

Tükör

figyelmet szentelt az ottani alapanyagoknak, a bambusznak és különösen a papírmunkáknak, valamint a selyemszálból készített termékeknek. Ezeket az általa felkeresett városok piacain, műhelyeiben és üzleteiben vásárolta meg. A két leghangsúlyosabb tárgytypus Xántus gyűjtésén belül kétségtelenül a fa- és bambuszedények, valamint a papírminták.

Xántus János gyűjteményében feltűnő a tárgysorozatok nagy száma, ilyenekkel találkozunk a papírminták, kosarak, tálcák, lakkedények, porcelánok, legyezők, lámpások, pipereeszközök, seprűk, faiparosok stb. szerszámai között egyaránt. Az egyedi tárgyak vagy tárgye gyűttesek ritkaságszámba mennek (pl. íróeszköz-készlet vagy esernyő). A sorozatokat az esetek többségében az alapanyag vagy a készítési technika alapján válogatta össze, így külön sorozatot alkotnak a lakkozott és a berakott edények, a rizszszalmából készített saruk, a papírlageyezők, a papírlámpások, a rotáng- és a bambuszkosarak, a bambusztárcák. Sokkal ritkábban válogatott össze tárgyakat funkcionális szempont szerint. Ilyen kivételnek számítanak a pipereeszközök (fésűk, kefék, illatosítótartók), a hangszerek (bambuszfuvalák, húros hangszerek stb.), a buddhista szobrok, a fegyverek, a ház- és csónakmodellek, háztartási eszközök, ám ezeknél is jól látható, hogy elsődleges szempont volt Xántus számára az alapanyag vagy a technika, s csupán később, utólagosan, s véletlenszerűen álltak össze a hasonló típusú sorozatokból különböző funkcionális egységek. Külön kis sorozatokba rendeződnek tehát a sásból, kókuszából vagy éppen cirokból készített seprűk. Jellemző az alapanyagsorozatok hangsúlyos voltára, hogy csak papírmintából 120 darab szerepel a gyűjteményben, ebből 108 darab egyetlen sorozat részeként. Xántus lényegesnek tartotta a gyűjtemény dokumentáltságát, s hangsúlyozta, hogy a meglevő, elkészített leírások révén fog ez az anyag „európai fontosságra emelkedni”.

Xántus János japán gyűjteménye a Néprajzi Múzeumban

A gyűjtemény összetétele szempontjából szinte lényegtelennek látszik az az egy tárgy, mely Czapkay József orvos ajándékként került a Xántus-gyűjteménybe. Egy Nagaszakiból való halászházmodellről van szó. Itt valójában a gyűjtő személye érdekes. Czapkay az 1848-as magyar szabadságharc egyik főorvosa volt. A szabadságharc elvesztésével sok más társához hasonlóan emigrálni kényszerült, ő Törökországon keresztül menekült el Magyarországról, majd az Egyesült Államokba vándorolt ki, melynek bukaresti követeként működött 1862 és 1870 között.

A múzeum kezdeti korszakára tehát rányomták a bélyegüket az emigrációban élő vagy onnan hazatérő volt szabadságharcosok adományai is, nem utolsósorban Xántus ismeretsége révén. Azonban a Xántus János által megkezdett tudatos gyűjtésnek szinte alig akadt folytatása a következő évszázadban. A későbbi, nem túl nagy számú japán gyűjtemények döntően véletlenszerűen álltak össze és kerültek végül a múzeumba.

Érdeemes megemlíteni még Eugen de Ransonnet báró ajándékát, mely egy tételként szerepel a múzeumi nyilvántartásban, és amely különböző papírmintákat tartalmaz. Ez az egy tétel Xántus János gyűjteménye részeként került a múzeumba, noha az osztrák–magyar kelet-ázsiai expedíció során vásárolta meg a később Bécsbe költöző festő és utazó, belga származású Ransonnet, aki az út során rajzokkal és festményekkel dokumentálta a meglátogatott vidékek flóráját, faunáját és népeit, és emellett természettudományi tanulmányokat folytatott az expedíció

Japán harci felszerelés

számára. Ransonnet 1864 és 1865 között Ceylonon töltött néhány hónapot. Az ott készített, részben a tenger alatti korallzátonyokat bemutató vázslatait 1867-ben Bécsben jelentette meg.

Kamakurai bronz Buddha-szobor

Xántus János (1825–1894)